

Hanuliak, Milan

**Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9.—12. storočia v
Chľabe a ich význam**

Archaeologia historica. 1992, vol. 17, iss. [1], pp. 337-347

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140005>

Access Date: 11. 11. 2024

Version: 20241111

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9.—12. storočia v Chľabe a ich význam

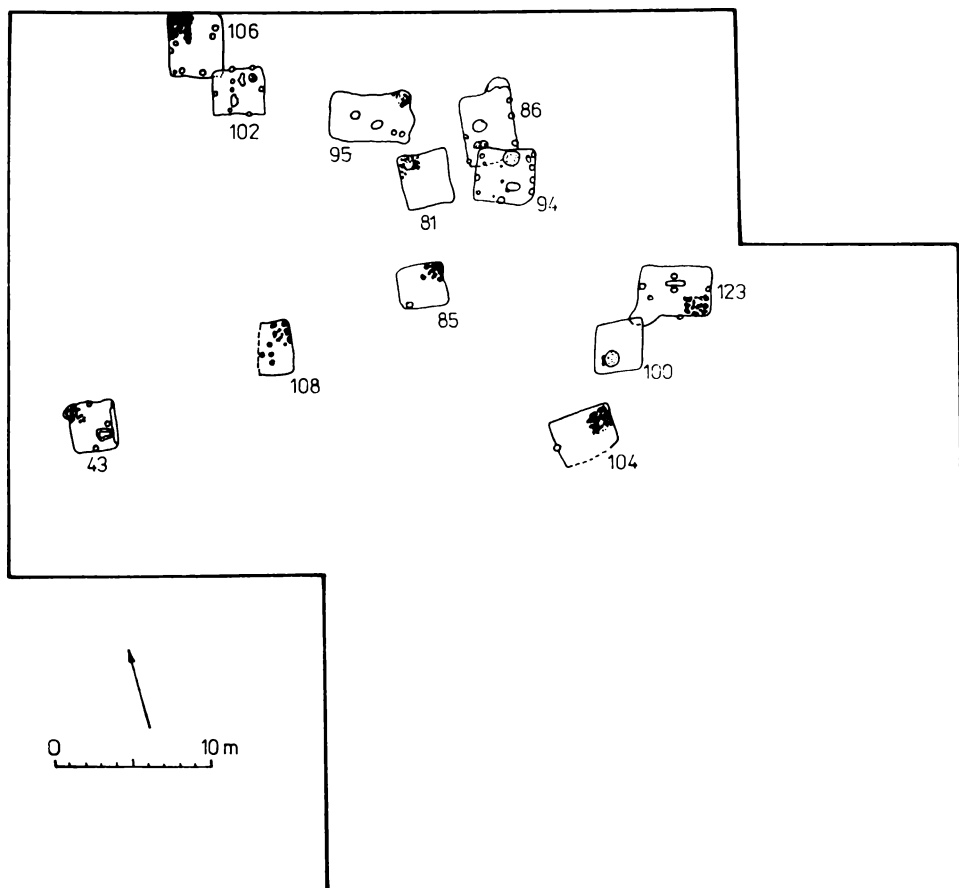
MILAN HANULIAK

Od prelomu prvej a druhej štvrtiny 10. stor. dochádza na území dnešného Slovenska k zmenám v mnohých oblastiach života vtedajšieho spoločenstva ľudí. Bezprostredným impulzom ich nástupu sa stal rozpad veľkomoravského štátu následne spojený s obsadzovaním východných oblastí jeho niekdajšieho územia maďarským etnikom. Okrem krízových javov vyvolaných týmito udalosťami, meniacej sa štruktúre obyvateľstva na obsadenom území, preniká do autochtónneho prostredia rad cudzorodých prvkov mimokarpatskej proveniencie. Jasným svedectvom toho je nová škála predmetov pohrebného inventára a niektorých elementov pohrebného rítu z prostredia nekropol. Najnovšie výsledky analýz materiálu spomínanej kategórie zreálnili obraz o etnických premenách s vylúčením ich katastrofického dopadu na autochtónne slovienske obyvateľstvo. Okrem známych lokalít maďarského etnika sa na niektorých pohrebiskách preukázala spoločná inhumácia členov slovienskej i maďarskej komunity i existencia etnicky čisto slovienskych nekropol používaných naďalej na teritóriu maďarského zaboru (Hanuliak 1992).

V porovnaní s tým situácia v prostredí vidieckych sídlisk agrárneho typu nie je natoľko zreteľná. Poznatok je azda i prekvapivý, keďže ide o kategóriu hmotných prameňov užšie previazaných s každodenným životom, produkčno-hospodárskou bázou, odlišne sformovanou v oboch etnických prostrediach (Kučera 1974, s. 63—105). Dôkladnejšie posudzovanie príčin zisteného stavu privádza k presvedčeniu spájajúceho podstatu nedostatku so zníženou citlivosťou vypovedacích schopností pramenného materiálu ovplyvnenou radom faktorov. Účinkom toho sa zaznamenávané zmeny základných fenoménov v sídliskovom prostredí posudzujú i naďalej opatrnejšie bez diskusie konfrontačného obsahu. Sčasti aj preto sa tu nevyčlenila taká mnohostrannosť foriem spoluzitia príslušníkov oboch etník ako v prostredí pohrebísk. Pri pokuse o likvidáciu tohto bieleho miesta nášho poznania, o previerku súčasných interpretačných možností budú v nasledujúcich častiach príspevku spomedzi hmotných prameňov zo sídlisk modelovo analyzované obytné objekty z 9.—12. stor., odkryté na lokalite Chľaba (Hanuliak 1989, s. 156—166).

Nálezová situácia

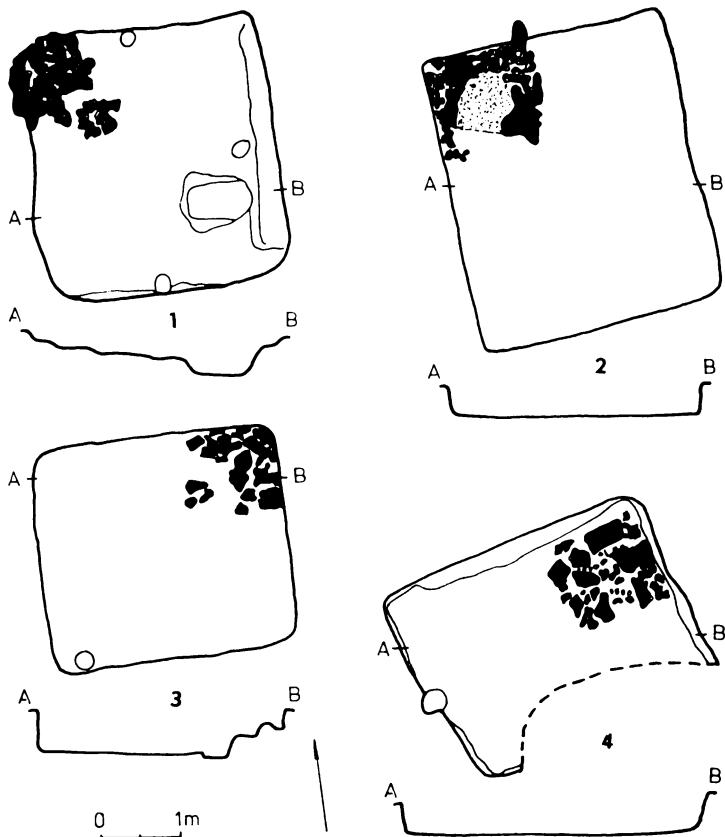
V rokoch 1977—1980 boli v Chľabe (okr. Nové Zámky) na ploche 2 640 m² prebádané dve skupiny obytných objektov (obr. 1). Pre prvú skupinu (objekty 43, 81, 85b, 104, 106 108; obr. 2, 3) je príznačná obdĺžniková i štvorcovitá dispozícia so zvislými stenami, užitková plocha 7,9—14,8 m², zahĺbenie 22 až 50 cm od úrovne zistenia. Iba objekt 123 bol zahĺbený 124 cm. V objektoch 43, 104, 123 sa zistili jamy po koloch umiestnených v strede strán (obr. 2:1, 4; 3:3). V ostatných prípadoch koly konštrukčnostavebnej funkcie chýbajú. Piecky z lomových kameňov o rozmeroch 75—105×65—80 cm boli umiestnené v SV či SZ nároží. K všeobecnejším znakom patrí kamenná piecka z objektu

Obr. 1. Chřaba. Plán preskúmanej plochy s obytnými objektami.

85b vybudovaná na hlinenom sokli a z objektu 123 známe umiestnenie kamennej pecky v JV nároží. V objekte 106 sú stopy po koloch konštrukcie upravujúcej odvod dymu z interiéru (obr. 3:1; Snášil 1975, s. 311; Unger 1981, s. 60). Náznač vstupného priestoru bol zachytený pri JZ nároží objektu 123 (obr. 3:3). Súčasť vnútorného zariadenia reprezentovala hlinená lavica (objekt 43; obr. 2:1) a zariadenie a výrobného charakteru z objektov 106, 108, 123 (obr. 3:1–3). V objekte 43 v blízkosti predpokladaného vstupu zistená oválna jama pracovného charakteru (obr. 2:1).

Pre druhú skupinu objektov (objekty 86, 94, 95, 100, 102; obr. 4) je príznačná štvorcovitá i obdĺžniková dispozícia so zvislými stenami, užitková plocha 9,6–15,9 m², zahĺbenie 34–76 cm od úrovne zistenia. V objektoch 86, 94, 102 boli po obvode interiérov zapustené koly nadzemných častí stien (obr. 4:1, 2, 5). V ostatných prípadoch koly konštrukčnostažebnej funkcie chýbajú. Typické sú otvorené ohniská oválnej dispozície o rozmeroch 60–75 X 45–55 cm obvykle vzdialené od stien. K všeobecnejším znakom patrí nejednotné previazanie nároží zahĺbených interiérov podmienajúcich vznik kosoštvorcovej dispozície (obr. 4:2, 4). V objekte 95 obvod kúreniska čiastočne prekrytý hlinenou kupolou a nepatrne vysunutý mimo obrysovú líniu zahĺbenej

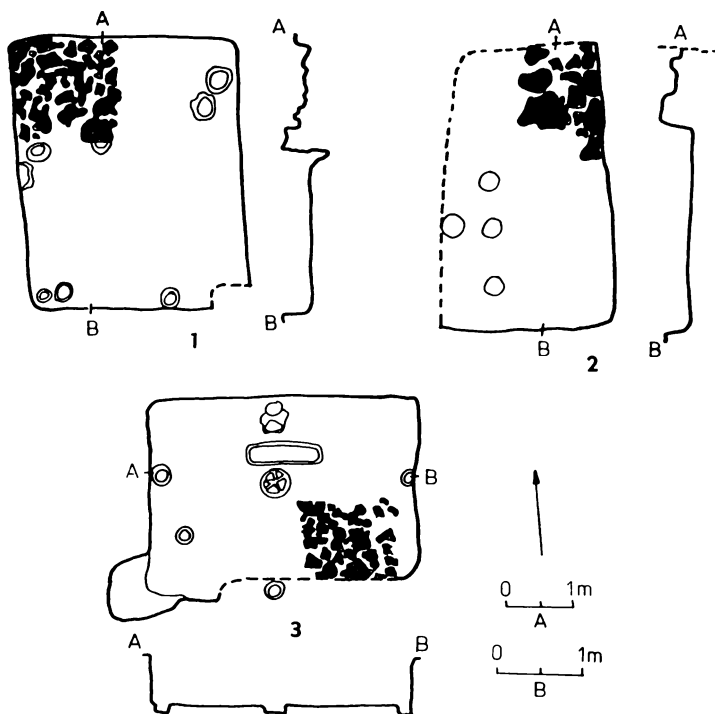

Obr. 2. Chľaba. Plány prvej skupiny objektov. 1 — objekt 43; 2 — objekt 81; 3 — objekt 85b; 4 — objekt 104.

časti [obr. 4:3]. V objekte 94 bolo ohnisko síce umiestnené pri stene, no zapustené do jamy [obr. 4:2]. Náznak vstupného priestoru polkruhovitého tvaru zachytený v SV nároží objektu 86 [obr. 4:1]. Súčasť vnútorného zariadenia reprezentovala jama na zhromažďovanie popola [objekt 102; obr. 4:5] a pracovné jamy z objektov 86, 94, 102 [obr. 4:1, 2, 5]. Rozmiestnenie kolov v interiéri objektu 102 pripúšťa možnosť jeho členenia na vstupnú a obytnú časť [obr. 4:5].

Zhodnotenie nálezovej situácie

Porovnaním charakteristík dvoch skupín objektov sa presvedčíme o existencii odlišných aj spoločných znakov. Z ich registra pochádza napr. jednotné zariadenie príbytkov k osadám rozložených na brehoch riek (Habovštiak 1985, s. 56). Rozloženie objektov na ploche nemožno pritom hodnotiť inak ako zhlukové, hoci jestvujú náznaky ich zoradenia do niekoľkých lineárnych zostáv [obr. 1]. V pôdorysnej dispozícii zahĺbených interiérov sú vhodné zastúpené štvorcovité i obdĺžnikové formy. Miernej prevahe obdĺžnikovej formy pri prvej, štvorcovitej formy pri druhej skupine objektov nie je vhodné pripisovať

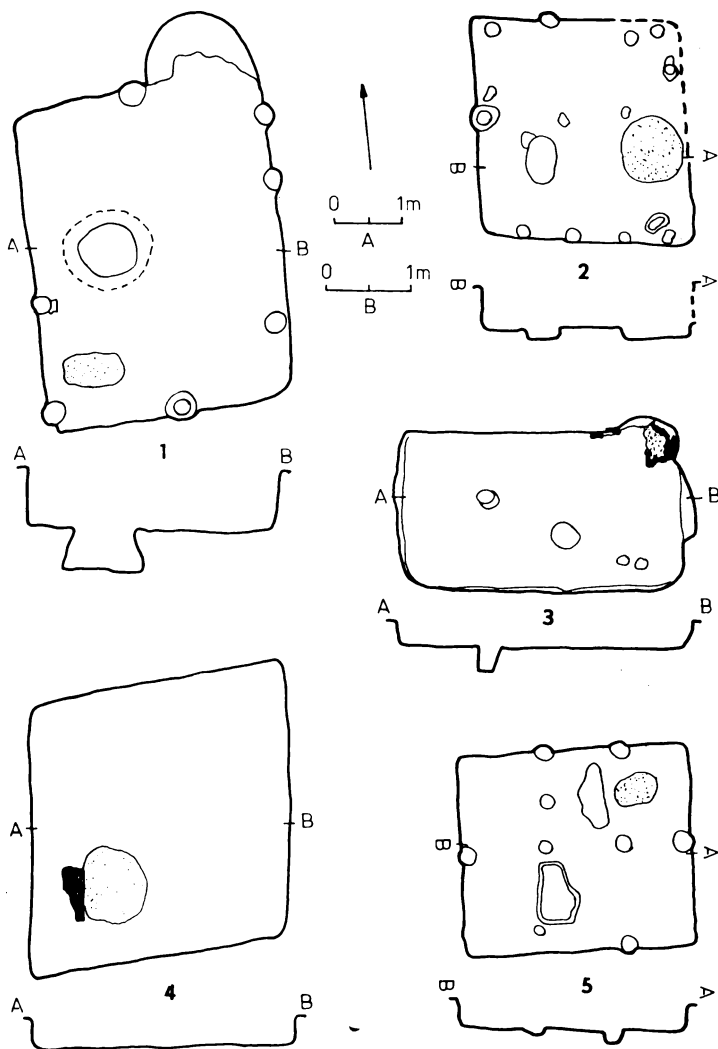

Obr. 3. Chľaba. Plány prvej skupiny objektov. 1 — objekt 106; 2 — objekt 108; 3 — objekt 123. Mierka A: objekty 106, 123; B: objekt 108.

väčší význam vzhľadom na neúplnosť odkryvu osady. Celoplošne, zistený pomer ich zastúpenia môže byť v skutočnosti odlišný ako v úseku prebádanej plochy.

Z pohľadu cieľov sledovaných v tomto príspevku majú väčší význam rozdielnosti medzi obomi skupinami objektov. Najvýznamnejšie z nich sa dajú vysledovať pri type vykurovadiel. Zatiaľ čo v prvej skupine príbytkov sú zastúpené príznačné formy piecok z lomového kameňa umiestnené podľa vtedajších zásad teplovzdušného režimu v nárožiach, v druhej skupine ide o otvorené ohniská. Význam naopak získavajú zásady riadené protipožiarnymi opatreniami. Ich príčinám sú ohniská umiestňované do vzdialenosti 40—60 cm od stien. Nepriamym potvrdením významu opatrení nového typu sú dve zaznamenané výnimky. V objekte 94 užívatelia obdobia umiestnili ohnisko síce ku stene, avšak do kruhovitej jamy s priemerom 105 cm. Ťažko jednoznačne posúdiť, či toto riešenie nebolo tiež motivované snahou o dokonalejšie prehriatie vzduchu nad podlahou interiéru (Pitterová 1976, s. 30). Do nárožia netradične zakomponované ohnisko pochádza z objektu 95 (obr. 4:3). Takéto umiestnenie, vzhľadom na predpokladanú blízkosť horľavých stien, pripúšťala hlinená kupa prekrývajúca časť ohniska.

Zmeny sa zaznamenali aj u metrických údajov. Voči objektom z prvej skupiny sa v druhej skupine zvyšuje zahĺbenie a plošná výmera interiérov. Zreteľne to dokumentuje nárast priemerných hodnôt. Rozdiely iného druhu sú postrehnuteľné u nadzemných častí objektov. V prvej skupine príbytkov môžeme vyčleniť dva druhy foriem. Prvú z nich reprezentuje zemnica (objekt 123; obr. 3:3). Steny zahĺbeného interiéru boli zrejme obložené drevom. Dvojspádová strecha spočívala odkvapovými hranami na úrovni terénu. Pri druhej

Obr. 4. Ch'aba. Plány druhej skupiny objektov. 1 — objekt 86; 2 — objekt 94; 3 — objekt 95; 4 — objekt 100; 5 — objekt 102. Mierka A: objekty 94, 95, 102; B: objekty 86, 100.

forme objektov, sčasti zahĺbených do terénu, treba pripustiť existenciu stien, na ktoré sa prenášala váha dvojspádovej strechy. V objekte 43 a 104 mohli streche poskytovať oporu aj koly umiestnené v strede užších strán zahĺbeného priestoru (obr. 2:1, 4). V takomto prípade bolo možné využitie aj menej stabilných konštrukčno-stavebných techník [Habovštiak 1961, s. 458; Čaplovič 1983, s. 365]. Absencia kolov v prípade zvyšných príbytkov sa dáva do súvisu so zrubovou technikou využitou pri budovaní stien (Dostál 1975, s. 40). Použitie tejto techniky predpokladáme aj u objektov 95 a 100 pochádzajúcich z druhej skupiny príbytkov (obr. 4:3, 4). Novým prvkom v objektoch 86, 94, 102 je technika vyplietania stien (obr. 4:1, 2, 5; Mencl 1980, s. 22—26; Frolec—Vařeka 1983, s. 162—163). Oporný systém vytvorili tenšie koly rozmiestnené po obode

zahĺbeného interiéru. Ich skompaktneenie sa zabezpečilo niekoľkými radmi začapovaných horizontálnych žrdí. Skelet bol vyplietaný prútim v horizontálnej a vertikálnej väzbe. Ďalšie spevnenie stien ako i zlepšenie tepelnoizolačných vlastností sa dosahovalo obojstranným omazaním konštrukcie hlinou. Tento typ odľahčenej stĺpovej konštrukcie vyžadoval podopretie väznice strechy sochovými kolmi. Iný spôsob spevnenia sa docieľoval zapúšťaním kolov do hlinených postranných častí interiéru, väčším zahĺbovaním interiéru do terénu, čím sa súčasne zmenšovala potrebná výška nadzemných stien. V spomenutom type objektov boli odkryté aj pracovné jamy nepravidelného tvaru zahĺbené 17—54 cm pod úroveň dláčky. V prvej skupine sa zachytila jama takéhoto poslania iba v objekte 43 (obr. 2:1).

Rozdiely v konštrukčno-stavebných detailoch a vnútornom vybavení príbytkov z dvoch porovnávaných skupín poskytli indície k ich odčleneniu. Superpozície objektov 106—102 a 123—100 prvotný predpoklad potvrdzujú (obr. 1). Pamiatky hmotnej kultúry z výplne príbytkov poskytujú ďalší záchytný bod, hoci najpočetnejšie zastúpený keramický materiál nedáva vo všetkých prípadoch rovnako spoľahlivé výpovede. Postačuje však na rámcové vymedzenie obdobia ich používania. Príbytky prvej skupiny pochádzajú z druhej polovice 9. stor. s pravdepodobným pokračovaním do prvej štvrtiny 10. stor. Rámec druhej skupiny je širší. Datovacia schopnosť kovových drobných predmetov, najmä však neúplná ostroha s pyramidálnym bodcom (Ruttikay 1974, s. 374—379) posúva horný medzník jestvovania osady do 12. stor. Nádoby z objektu 95, podľa analógií z Mužle-Čenkova (Hanuliak—Kuzma—Šalkovský 1992), dovoľujú položiť počiatok pertraktovanej skupiny objektov do záveru 10. stor. Určujúce znaky tejto keramiky súčasne presvedčajú o jej genetickom prepojení s keramikou z prvej skupiny objektov bez výskytu cudzorodých prvkov.

Škála vymenovaných zmien, vzhľadom na príslušný chronologický rámec, môže byť na prvý pohľad dostačujúcim východiskom k úvahám o zmenách etnickej skladby členov komunity žijúcej v prebádanej časti sídliskového celku. K jeho stotožneniu s historickou Helembou, resp. Chlembou, predchodkyňou dnešnej obce Chľaba, nabáda konfrontácia výskumom získaných poznatkov s písomnými prameňmi (Knauz 1874, s. 94—95; Virter b. r., s. 45). Zachytený stav vcelku tiež korešponduje so situáciou viažúcou sa k danému mikroregiónu. Jeho územie je súčasťou dolného Poiplia, kde sa od druhej štvrtiny 10. stor. usádzali skupiny maďarského pospolitého ľudu (Bakay 1978). Historická jazykoveda sa taktiež prikláňa k úvahám o príleve starých Maďarov do okolia Chľaby. Opiera sa pritom o etymológiu pôvodného názvu obce. Zakonzervovanie nosovky v názve je dokladom starého preduhorského pôvodu osady. Podľa toho musela existovať najneskôr začiatkom 10. stor. (Krajčovič 1974, s. 50—52, 276).

Diskusia

Informácie o predpokladanom príleve príslušníkov maďarského etnika do chľabského mikroregiónu možno po zhodnotení označiť za prvú, menej konfliktnú časť problému. Druhú, oveľa zložitejšiu súčasť, predstavuje rad otázok, ktoré sa následne vynoria. Nemožno totiž ponechať bokom spomedzi nich tie, ktoré sa pýtajú: „ako prebiehal dosídľovací proces do už osídleného autochtónneho prostredia, akým spôsobom obe etniká koexistovali, do akej miery boli úzke ich vzájomné kontakty?“ Hľadanie odpovedí je neľahkou záležitosťou a v princípe možnou za predpokladu, že sa doklady o tom zakodovali do sídliskového materiálu tak, aby mohli byť spätne interpretované.

Niet pochýb o tom, že naše súčasné možnosti pri hľadaní riešenia nastojených otázok prostredníctvom analógií na širšom teritóriu súčasného Slovenska môže v zásadnej miere ovplyvniť hodnotová stránka východiskových prameňov. Tá však nie je na požadovanej úrovni. Potrebné množstvo kvalitných údajov obmedzuje už geografický rámec pracovného priestoru. Vplyvom ťažiskovosti osídlenia historického územia a možností sledovania interetnických vzťahov sa zredukuje na južnú časť západného Slovenska (Hanuliak 1991). Kritické prehodnotenie údajov o sídliskách z práce korpusového typu (Pramene..., 1989) zasa upozorní na nevhodnosť skladby záznamov. Vysoké percento z registrovaných lokalít je zachytené povrchovým prieskumom a zberovými akciami. Na oveľa menšom množstve sídlisk sa objekt aspoň čiastočne preskúmal. Prebádané plochy s minimálnym rozsahom 1 000 m² a detailne odkrytými objektami tvoria nepatrný zlomok. Aj tieto lokality nie sú dostatočnou zárukou potrebnej kvality. Tú by mal reprezentovať výskyt sídliskových objektov z kontinuálne previazaných horizontov 9.—12. stor. Až na výnimky v skutočnosti disponujeme sídliskami z jedného chronologického úseku patriaceho do veľkomoravského alebo veľkomoravského obdobia. V prípade jestvovania objektov z dvoch horizontov v rámci jednej plochy, vplyvom nízkej citlivosti nálezového inventára, bývajú pokusy o spresnenie ich chronologického posunu neraz veľmi obtiažné.

Osobitú časť východiskových prameňov z agrárnych sídlisk predstavujú samotné objekty. Zvýšenú pozornosť si spomedzi nich zaslужujú príbytky. Skladajú sa z množstva prvkov dotváraných za účasti podmienok pôsobiacich v prostredí ich vzniku, meniacich sa vplyvom prebiehajúcich zmien (Nekuda 1982, s. 36). Dá sa preto očakávať, že podmienky v rozdielnych etnických prostrediach zo vzdialených geografických oblastí budú priemetnuté do rôznorodých detailov zaznamenaných priamo na objektoch. Na uvedenom princípe založená diferenciacná metóda vychádzajúca z porovnávania objektov z autochtónneho prostredia (napr. Točík 1964; Vladár 1964; Kraskovská 1969; Vendtová 1969; Ožďáni 1977; Rutkay 1989; Hanuliak—Kuzma—Šalkovský 1992) a etnicky maďarského prostredia z územia Slovenska (napr. Habovštiak 1961; Nevizánsky 1982; Kujovský 1984; Cheben 1987), resp. z územia dnešného Maďarska napr. Méri 1952; 1954; Kovalovszki 1960; 1964; 1980; Bóna 1973) sa javí ako sľubná. Výsledky analýz však iba sčasti naplňujú pôvodné očakávania.

Pôdorysná dispozícia interiérov sa napr. javí ako všeobecný prvok, kde treba vylúčiť vplyv rozdielného etnického prostredia. V podobnom zmysle možno hovoriť o metrických údajoch približujúcich zahĺbenie a plošnú výmeru úžitkovej plochy objektov.

Odlíšny stav je v prípade nadzemných častí objektov. Posudzovanie tohto prvku by sa nemalo zaoberať bez potrebnej dávky opatrnosti. Ide totiž o konštrukčno-stavebné detaily, ktoré zväčša bez účasti priamych dokladov, hypoteticky dotvárame. Podobná je situácia v prípade druhu použitého materiálu. Nie je vylúčené, že podoba nadzemných častí stien mohla byť aj pri použití tradičných materiálov (drevo a hlina) variabilnejšia ako to vychádza zo súčasných rekonštrukcií. A práve tu môžu byť pred nami skryté významnejšie odlišnosti medzi príbytkami autochtónneho a novoprišliho etnika. V súčasnosti registrujeme z možných rozdielov konštrukčno-stavebných prvkov iba ich časť. Na ich základe je možné presvedčiť sa o existencii štandardnej kolekcie znakov, príznačných pre každé prostredie. Popri nich však jestvuje aj širšie spektrum menej typických prvkov, zastúpených sporadicky v oboch etnicky rozdielnych prostrediach. V štandarde z autochtónneho prostredia, pri absencii kolových jám, bývali steny zrejme budované zrubovou technikou. Riešenie

s využitím sochových stĺpov v strede protiľahlých strán či použitie odľahčenej stĺpovej konštrukcie s vyplietaním stien je síce známe, ale oveľa menej frekventované (Dostál 1987, s. 16—17; Hanuliak—Kuzma—Šalkovský 1992). V maďarskom prostredí treba obe predošlé konštrukčno-stavebné techniky považovať naopak za súčasť štandardného modelu (Čaplovič 1987, s. 146).

Príbuzná je situácia pri porovnávaní kúrenísk. Voči veľkomoravskému štandardu s kamennou pieckou zakomponovanou v jednom z rohov, dominuje v maďarskom prostredí pec s hlinenou kupolou. Jej teleso býva vsunuté do jedného z rohov tak, že nepresahuje pravouhlý obrysovú líniu úžitkovej plochy interiéru. Menej obvyklé sú pece tohto typu vysunuté mimo interiér, prosté otvorené ohniská vzdialené od stien príbytkov i kamenné piecky veľkomoravského typu. Škálu variabilných prvkov, narúšajúcich jednotu štandardného typu, rozširujú tiež príklady ohnísk, hlinených kupolových pecí doložených zasa v autochtónnom prostredí (Hanuliak—Kuzma—Šalkovský 1992). Tieto i podobné skutočnosti viedli už A. Habovštiaka (1985, s. 100) a I. Fodora (1986, s. 191—192) k spochybneniu spájania istých druhov pecí s určitým etnickým prostredím.

Ďalším prvkom postrehnutým vo zvýšenej miere na sídliskách maďarského etnika sú tzv. pracovné jamy (Csilléry 1982, s. 202—205). Rozdielnosť ich znakov udávaná tvarom, zahĺbením a rozmermi zjednocuje umiestnenie do priestorov väčšmi vzdialených od kúrenísk. Do zahĺbených interiérov sa postupne zvažujúce jazykovité vchody sú oveľa zriedkavejšie. Od príbuzných vstupov do objektov z autochtónneho prostredia sa líšia hlavne väčšími rozmermi. Spätosť jazykových vchodov s ďalším vývojovým článkom polozahĺbených objektov sa zdá byť dosť pravdepodobná (Fodor 1990, s. 23—24). V podobnom zmysle treba zrejme hodnotiť aj postrehnuté členenie objektu 102 z Chľaby (obr. 4:5). Časť interiéru objektu s otvoreným ohniskom bola priečne oddelená od vstupnej časti s predpokladaným vchodom.

Záver

Analýzy konštrukčno-stavebných prvkov a vnútorného vybavenia obytných objektov 9.—12. stor. z územia dnešného Slovenska poskytli údaje o existencii odlišných i vcelku príbuzných znakov frekventovaných v oboch rozdielnych etnických prostrediach. Ich kvality nedosahujú pritom také hodnoty, ktoré by sa vo väčšej miere vzájomne vylučovali. Z tohto dôvodu ich využiteľnosť pri pokusoch o precizovanie etnicity obyvateľov niektorého zo sídlisk 11.—12. stor. má svoje úskalia.

Druhá skupina objektov daného chronologického rámca z Chľaby patrí k menej zložitým ilustračným príkladom aj napriek tomu, že charakter zaznamenaných prvkov nevykazuje ich čistú podobu blízku slovienskemu či maďarskému etniku. Nedajú sa s istotou zaradiť do žiadneho z dvoch uvedených štandardov. Kompletný register dostupných prameňov historickej povahy dovoľuje však v nálezovej situácii objaviť východisko pre nový spôsob interpretácie. V jadre podstaty by mohlo ísť o ďalšie vývojové štádium polozahĺbených príbytkov reprezentované navonok niektorými novými prvkami prispôbenými tradičným spôsobom bývania. Pri takto interpretovanej situácii možno pripustiť usadenie sa príslušníkov maďarského etnika v chľabskom mikroregióne, nie však priamo ich prílev do autochtónnej komunity. V rovnakom duchu vyznieva svedectvo keramických nálezov. Ich znaky sú výsledkom kontinuálnej postupnosti vývoja započatého v 9. stor. Nové formy nádob vrátane hlinených kotlíkov, spájaných s pohyblivejším spôsobom života príslušníkov maďarského

etnika, chýbajú (Habovštiak 1975, s. 303; Fodor 1977, s. 333). Nie je preto i náhodné, že listinne doložené mená obyvateľov historickej Helebmy si ešte v priebehu prvej polovice 12. stor. zachovávajú svoju slovienskú (Knauz 1874, s. 94—95).

S nepomerne väčšími ťažkosťami sa stretávame pri pokusoch o precizovanie etnicity obyvateľov zo sídlisk 11.—12. stor., kde popri adekvátnej náleživej situácii chýbajú údaje takej vypovedacej schopnosti, ako to bolo v prípade Chľaby. Tu je potrebné reálne zhodnotenie kvality pramennej základne i šírky súčasných interpretačných možností. Obe zložky naznačia, že v záujme dodržania názorovej objektivity, sú pokusy tohto druhu predčasné. Poznatky z Chľaby, bez podpory ďalších analogických príkladov, zostávajú zatiaľ jediným východiskom zo splete problémov spätých s prostredím agrárnych sídlisk vrcholnostredovekého obdobia.

Literatúra

- BAKAY, K., 1978: Honfoglalás-és államalapítaskori temetők az Ipoly mentén. Szentendre.
- *CSILLÉRY, K., 1982: A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Budapest.
- ČAPLOVIČ, D., 1983: Stredoveké zaniknuté dedinské osídlenie na východnom Slovensku. Slov. Archeol., 31, s. 357—400.
- ČAPLOVIČ, D., 1987: Archeologický výskum stredovekého dedinského domu na Slovensku. In: Archaeol. historica 12, s. 145—154.
- DOSTÁL, B., 1975: Břeclav-Pohansko. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- DOSTÁL, B., 1987: Stavební kultura 6.—9. století na území ČSSR. In: Archaeol. historica 12, s. 9—30.
- FODOR, I., 1977: Der Ursprung der in Ungarn gefundenen Tonkessel. Acta Archaeol. Acad. Sci. hung., 29, s. 323—349.
- FODOR, I., 1986: Vostočnyje paralleli pečej vne žilišč na drevnevengerskich poselenijach. Acta Archaeol. Acad. Sci. hung., 38, s. 185—193.
- FODOR, I., 1990: Zur Entwicklungsgeschichte des mittelalterlichen ungarischen Wohnhauses. In: Environment and Society in Hungary. Budapest, s. 19—46.
- FROLEC, V.—VAŘEKA, J., 1983: Lidová architektura. Encyklopedie. Praha.
- HABOVŠŤIAK, A., 1961: Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.—XIII. storočí. Slov. Archeol., 9, s. 451—482.
- HABOVŠŤIAK, A., 1975: Stredoveké agrárne sídliská 10.—13. storočia na Slovensku. Archeol. Rozhl., 27, s. 297—303.
- HABOVŠŤIAK, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- HANULIAK, M., 1989: Praveké, včasnodedinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. Slov. Archeol., 37, s. 151—207.
- HANULIAK, M., 1991: K súčasnému stavu poznatkov a problémom osídlenia Nitrianska v 9.—13. storočí. In: Archaeol. historica 16. Brno, s. 85—99.
- HANULIAK, M., 1992: Pohrebiská slovienskej populácie v 10. storočí z územia dnešného Slovenska. Slov. Archeol. 40, v tlači.
- HANULIAK, M.—KUZMA, I.—ŠALKOVSKÝ, P., 1992: Mužla-Čenkov. Osídlenie 9.—12. storočia. Nitra, v tlači.
- CHEBEN, I., 1987: Výsledky záchranného výskumu v Patinciach. In: Štud. Zvesti AŮ SAV 23. Nitra, s. 307—326.
- KNAUZ, E., 1874: Monumenta ecclesie Strigoniensis I. Strigonii.
- KOVALOVSKÍ, J., 1960: Ásatások Szarvas környéki Árpádkori falvak helyén. Archaeol. Ért. 87, s. 32—40.
- KOVALOVSKÍ, J., 1964: A dobosi és bashalomi Árpádkori faluásatások. In: Folia archaeol., 16. Budapest, s. 135—143.
- KOVALOVSKÍ, J., 1980: Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon. Budapest.
- KRAJČOVIČ, R., 1974: Sloveňčina a slovanské jazyky. Bratislava.
- KRASKOVSKÁ, L., 1969: Slovanské sídlisko v Kopčanoch. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 63. História 9. Bratislava, s. 53—74.
- KUČERA, M., 1974: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava.
- KUJOVSKÝ, R., 1984: Záchranný výskum v Tekovskom Hrádku. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1984. Nitra, s. 139.

- MENCL, V., 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
- MÉRI, I., 1952: Bészámoló a Tiszalök — rázompusztai és Turkevemőrci ásatások eredményéről I. Archaeol. Ért., 79, s. 49—68.
- MÉRI, I., 1954: Bészámoló a Tiszalök — rázompusztai és Turkevemőrci ásatások eredményéről II. Archaeol. Ért., 81, s. 138—154.
- NEKUDA, V., 1982: Středověké vesnice na Moravě ve světle archeologických výzkumů zaniklých osad. In: Archaeol. historica 7. Brno, s. 33—63.
- NEVIZÁNSKY, G., 1982: Príbytky s jazykovitým vchodovým výklenkom v Kameníne. In: Castrum Novum 1. Nové Zámky, s. 63—75.
- OŽDÁNI, O., 1977: Záchraný výskum na trase diaľnice v roku 1976. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976. Nitra, s. 211—215.
- PITEROVÁ, A., 1976: Neznámý typ stredovekého pozemného domu. In: Archaeol. historica 1. Brno, s. 27—32.
- PRAMENE . . . , 1989: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. Nitra.
- RUTTKAY, A., 1974: Zbrane na Slovensku v 9.—prvej polovici 14. storočia. Kandidátska dizertácia. Nitra.
- RUTTKAY, M., 1989: Výskum stredovekého osídlenia v Bajči. In: Archaeol. historica 14. Brno, s. 299—309.
- SNÁŠIL, R., 1975: Archeologie a vesnická sídliště 10.—13. století na Moravě. Archaeol. Rozhl., 27, s. 305—317.
- TOČÍK, A., 1964: Záchraný výskum v Bajči-Vlkanove v r okoch 1959—1960. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 12. Nitra, s. 5—185.
- UNGER, J., 1981: Hradištní a středověká osada u Šakvic, okr. Břeclav. Archeol. Rozhl., 33, s. 55—87.
- VENDTOVÁ, V., 1969: Slovanské osídlenie Pobedia a okolia. Slov. Archeol., 17, s. 119 až 224.
- VIRTER, P., b. r.: Hont vármegye kösségi. Magyarország Vármegyei és Városai. Hont vármegye. Budapest, s. 25—71.
- VLADÁR, J., 1964: Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961—1962. Archeol. Rozhl., 16, s. 63—101.
- *BÓNA, I., 1973: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunajúvárosban. Budapest.

Zusammenfassung

Die unterschiedliche Bauform der Siedlungsobjekte aus dem 9.—11. Jhdt. in Chľaba und ihre Bedeutung

Der Fundstoff aus den Begräbnisstätten aus dem 10.—12. Jhdt. läßt die Änderungen der ethnischen Struktur der Bevölkerung erkennen, die auf dem Gebiet der heutigen Slowakei seit dem zweiten Viertel des 10. Jhdts. eintreten. Er dokumentiert die verschiedenen Formen des Zusammenlebens der slowenischen Autochthonen mit dem eingewanderten ungarischen Ethnikum. Das Material aus den gleichaltrigen Dorfsiedlungen reflektiert diesen Prozeß weniger deutlich. Die Ursachen dieser Sachlage sollen im vorliegenden Beitrag auf Grund der ins 9.—12. Jhdt. datierten Objekte in Chľaba (Abb. 1) erörtert werden.

Die in Chľaba freigelegten Wohnobjekte gehören zwei Siedlungshorizonten an. Der eine fällt in die zweite Hälfte des 9. und in den Beginn des 10. Jhdts. (Abb. 2, 3), der andere reicht vom Ende des 10. bis ins 12. Jhdt. (Abb. 4). Aus dem Vergleich dieser Objekte geht hervor, daß sie sowohl unterschiedliche, als auch übereinstimmende Merkmale zeigen: dazu gehört die übereinstimmende Lage des einen sowie des anderen Horizonts am Flußufer, die nestartige Gruppierung ihrer Häuser und eine ähnliche Grundrißdisposition. Beachtenswertere Unterschiede weist der Typ der Heizvorrichtungen auf: die Steinöfen des ersten Horizonts wurden in dem zweiten durch Feuerstellen ersetzt. Geringere Unterschiede verzeichnet man in der Bauart der Wände über dem Niveau: außer den Blockwänden und den Pfostenwänden mit Gabelstützen in den beiden Horizonten erscheinen im zweiten Horizont auch Flechtwerkwände. Diese Unterschiede und die Zeitspanne des 10.—12. Jhdts. bringen den Gedanken nahe, die Ethnizität der Einwohner dürfte sich geändert haben. Die Bestätigung oder Widerlegung dieser Annahme müßte man in der Fundsituation, ebenso wie in den historischen Quellen und in den Analogien aus dem breiteren Territorium der Slowakei suchen. Eine Analyse der zugänglichen Materialien zeigt aber deren geringen Wert. Nicht einmal das Aussagevermögen der wesentlichen Konstruktionselemente der Objekte selbst hat die nötige Relevanz. Die Wohnobjekte zeichnen sich nämlich durch Standard-

merkmale aus, kennzeichnend sowohl für das slowienische, als auch für das ungarische ethnische Milieu. Diese Werte sind nicht dermaßen unterschiedlich, um einander auszuschließen. Überdies gibt es auch weniger typische Elemente, die sporadisch bei den beiden Ethnika vorkommen.

Aus dem Gesagten geht hervor, daß die erwähnten Merkmale der Behausungen nicht besonders geeignet sind, wenn es darum geht die Ethnizität der Einwohner der Siedlungen aus dem 10.—12. Jhdt. zu bestimmen. Die Situation in Chľaba ist aber anders. Die Kollektion der Quellen historischer Natur macht es möglich, in der Fundsituation einen neuen Ausgangspunkt zu erblicken, von dem aus man die festgestellten Änderungen interpretieren könnte. Es dürfte sich hier um ein weiteres Entwicklungsstadium der halbeingetieften Wohnobjekte handeln, welches einige fremde, der traditionellen Wohnkultur angepaßte Elemente darstellen. Bei einer solchen Deutung der Fundsituation kann man das Ansiedeln der Angehörigen des ungarischen Ethnikums in der Mikroregion Chľaba — jedoch nicht direkt in der slowienischen Komunität — in Betracht ziehen. Die archäologischen Fundstücke unterstützen indirekt diese Version. Auf dem Gebiet der heutigen Slowakei steht aber Chľaba vorläufig als allein-stehendes Beispiel da. Bei seiner Applikation auf die komplizierte Frage der Ethnizität der Einwohner von Dorfsiedlungen aus dem 10.—12. Jhdt. ist also bedachtsames Vorgehen geboten.

Abbildungen:

1. Chľaba. Plan der Grabungsfläche mit Wohnobjekten.
2. Chľaba. Pläne der ersten Gruppe von Objekten: 1 — Obj. 43; 2 — Obj. 81; 3 — Obj. 85b; 4 — Obj. 104.
3. Chľaba. Pläne der ersten Gruppe von Objekten: 1 — Obj. 106; 2 — Obj. 108; 3 — Obj. 123; A: Obj. 106, 123; B: Obj. 108.
4. Chľaba. Pläne der zweiten Gruppe von Objekten: 1 — Obj. 86; 2 — Obj. 94; 3 — Obj. 95; 4 — Obj. 100; 5 — Obj. 102; A: Obj. 94, 95, 102; B: Obj. 86, 100.

